

Михайло Сидор, старший викладач кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ВИКЛАДАННІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розкривається сутність сучасних тенденцій у викладанні образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі та їх ефективність у формуванні якості навчання школярів основ образотворчого мистецтва.

Постановка проблеми. Лінія реформування сучасної освіти визначається концептуальними ідеями, що наголошують на ролі культури і мистецтва як духовних джерел і способів розвитку цілісної особистості, її світосприймання, світобачення і світорозуміння. Використання таких складних психічних процесів вимагає переходу освіти на зовсім інші, нові шляхи реалізації освітніх програм [12, 30].

Сьогодні ми всі відверто говоримо, що ознаками сучасних радикальних перемін в освіті, що відбулися на зламі століть, є сукупність якісних зрушень, а інколи навіть і стрибків. Але наскільки впевнено кожен педагог з різних освітніх ланок може ствердити, що у змісті перемін “його” предмету, окрім якісних зрушень, не з’явилися певні побічні проблеми чи труднощі у побудові роботи з дітьми, у формуванні змісту навчальних матеріалів, реалізації намічених завдань та ін. Це безпосередньо стосується і предмету “Образотворче мистецтво”.

Сьогодні у світі існує три підходи (три моделі), на основі яких можна аналізувати і розбудовувати освітній процес у сучасній школі. Це підхід з точки зору змісту навчання, підхід з точки зору процесу навчання і підхід з точки зору результатів [10, 65]. Беручи їх за основу, зможемо проаналізувати характер сучасних тенденцій у викладанні образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі та дослідити, наскільки вони є ефективними та прийнятними для специфіки навчання й виховання школярів засобами образотворчого мистецтва.

Метою статті є розкрити суть сучасних новаторських ідей у побудові змісту образотворчих занять у загальноосвітній школі та охарактеризувати їх ефективність у формуванні якості навчання школярів основ образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою метою школи нинішнього дня, як зазначено в Концепції розвитку загальної освіти, є створення сприятливих умов для творчого розвитку потенціалу та таких індивідуальних здібностей особистості, які успішно забезпечать їй високі життєві досягнення.

У сфері оновлення мистецької освіти сьогодні спостерігаємо пошуки нового змісту навчання школярів, різноманітні підходи до розв’язання як навчальних, так і виховних завдань і т. ін. Однак у таких процесах, по-перше, має формуватися внутрішнє прагнення до змін самих учителів, переорієнтація на сучасні пріоритети в освіті, висвітлення кращих історичних надбань у галузі викладання образотворчого мистецтва. Бо аналіз педагогічної практики засвідчує, що ефективність вивчення образотворчого мистецтва значною мірою залежить від фахової підготовки вчителя, його ерудиції та компетентності у змісті та різних напрямках зображальної діяльності дітей різних вікових категорій [1, 67].

По-друге, цілеспрямоване керівництво образотворчою діяльністю дитини, має обов’язково враховувати як попередній художній розвиток, так і наступний [4, 21]. Це – необхідна умова системності викладання предмету, а відтак і успішного навчання й виховання підростаючого покоління. Відповідно до зазначеного, послідовність та системність у навчанні дітей образотворчого мистецтва обумовлює чітке визначення обсягу знань, умінь та навичок, якими повинні оволодівати школярі на відповідних заняттях упродовж кожного навчального року.

Ця умова має бути завжди актуальною у період будь-яких змін чи перетворень у системі образотворчого навчання. Адже поступовий розвиток світосприйняття дитини, її творчих, художньо-естетичних можливостей може починатися тільки з раннього (дошкільного) віку і продовжуватися у процесі всього періоду навчання.

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ВИКЛАДАННІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Багато спеціалістів в області естетичного виховання дітей зазначають, що в дитячих садках заняттям малювання, ліплення, аплікацією має приділятися велика увага. Це зумовлено тим, що вміння і знання, які діти набувають за час перебування в дитячому садку, не можуть не вплинути на успішність їх навчання образотворчому мистецтву в рамках початкової школи. В цьому випадку початкову школу і дитячий садок об'єднує розуміння ролі навчання у всебічному розвитку особистості дитини, педагогічних принципів, задач естетичного та художнього виховання. Між дошкільним закладом та початковою школою завжди стоять єдині завдання і єдина мета щодо навчання дітей основам образотворчої грамоти [3, 4].

Навчаючись у 5 – 7 класах, учні отримують дуже багато різноманітної і змістовної інформації про тривимірність простору, про спектральну структуру кольорів, зміни кольору та форми у просторі та багато інших понять. Засвоїти це все в достатньо місткому об'ємі без належної підготовки, яка передбачається початковою освітою, є дуже важко і проблемно [6, 3]. Це ще раз доводить, що у побудові змісту навчання дітей основ образотворчого мистецтва на різних освітніх етапах треба обов'язково дотримуватися фактора послідовності та системності навчання.

Розглянемо, як усе це реалізується сьогодні на практиці в реальному житті школи. На жаль, сучасна педагогіка мистецтва як наукова галузь і як освітня практика – “мистецтво виховання мистецтвом” – сповнена багатьох суперечностей і парадоксів [2, 53]. Чому, наприклад, майже всі діти захоплюються музикою чи малюванням, але далеко не всі – шкільними уроками з музики чи малювання? Чому іноді буває так, що навчальний процес (чи окремі його етапи) загальноосвітньої школи сприяють “відлученню” учнів від цілеспрямованого впливу мистецтва в підлітково-юнацькому віці – тобто, саме тоді, коли вони починають цікавитися художніми цінностями і посправжньому розуміти їх, коли в них пробуджується потреба в активному спілкуванні, в тому числі й з приводу мистецтва, внаслідок чого виникає так звана молодіжна субкультура? З-поміж низки цих та інших суперечностей – розрив між прагненням через зміст освіти формувати у сучасних школярів цілісну систему художніх знань і вмінь та реальною дійсністю, яка відображає притаманний людському сприйманню фрагментарний, мозаїчний “художній образ світу” [5, 27].

Було б доцільно стверджувати, що така “прогалина” у цілісному навчанні й вихованні школярів так чи інакше може “заповнитися” викладанням

комплексно інтегрованих предметів, в тому числі й курсу “Мистецтво”. У змісті шкільного навчання Державним стандартом освіти передбачено викладання такого інтегрованого курсу і в початкових, і у середніх класах. Однак зазначимо, що на практиці в цих обох освітніх ланках перевага надається автономному предмету “Образотворче мистецтво”.

Беручи до уваги все вищесказане, усвідомлюємо, що в такій ситуації виникає своєрідне замкнуте коло актуальних проблем. Вийшовши з дошкільного етапу пізнання суті образотворчого мистецтва, де діти комплексно ознайомлюються з азами образотворчої діяльності за змістовою лінією “Світ мистецтва” базового компонента дошкільної освіти (О. Кононко та ін.) [7, 42], молодші школярі, у більшості випадків, вивчають образотворче мистецтво за предметною програмою автономного курсу “Образотворче мистецтво”, бо у 5 – 7 класах тієї ж школи воно також вивчається як окремий предмет. У 5 – 7 класах вивчення образотворчого мистецтва дається дітям легше, бо у початковій школі вони працювали за програмою окремого предмету – “Образотворче мистецтво”.

Вивчаючи в реальних шкільних умовах природу вищезазначених явищ, маємо нагоду бачити, що “монопредметне” навчання учнів основ образотворчого мистецтва в контексті сьогоденної роботи школи є зручнішим і, якщо можна так висловитись, простішим, яке не створює “зайвих” проблем для учителів. На наш погляд (цієї думки дотримується Н. Авер'янова [1, 67], Л. Масол [8, 205] та багато інших науковців), пояснюється це тим, що у більшості випадків уроки образотворчого мистецтва проводять сьогодні учителі, які у свій час отримали автономну підготовку за однією спеціальністю (“Образотворче мистецтво”). Це можна вважати позитивним моментом, бо не є рідкістю, коли уроки образотворчого мистецтва проводять взагалі нефахівці, які не мають елементарного поняття у сфері зображального мистецтва, і це відбивається як на результативності навчання дітей у цьому напрямі, так і на їх творчому, художньо-естетичному розвитку.

У контексті аналізу особливостей викладання образотворчого мистецтва у початкових класах є ще одна проблемна ситуація: якщо, наприклад, учителі початкових класів у свій час у процесі здобування фаху вивчали методики викладання різних предметів, в тому числі й образотворчого мистецтва та музики, то сьогоднішні програми зі змістом своїх матеріалів у цій галузі, очевидно, частині з них не під силу [9, 15]. Тому ними не читається не лише інтегрований курс “Мистецт-

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ВИКЛАДАННІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

во”, а й окремий предмет “Образотворче мистецтво”, і до проведення останнього, як зазначалось вище, залучаються вчителі образотворчого мистецтва, а іноді й ті ж самі нефаківці.

Якщо проаналізувати суть зображальної діяльності в рамках шкільного навчання, специфіку її вивчення учнями та зміст навчально-виховних завдань в обох розглядуваних напрямках, то тут знову побачимо певні відмінності.

Так, наприклад, у матеріалах автономного предмету “Образотворче мистецтво” більший акцент робиться на такі компоненти, як сприймання мистецтва та довкілля і художньо-творча реалізація побаченого чи придуманого (практична діяльність). Спрямованість та основна суть програмних матеріалів інтегрованого курсу “Мистецтво” дещо інша. Тут більше уваги надається синтезу мистецтв, аналізу-інтерпретації продуктів їх різних видів та діяльності, де знання, уміння та навички учнів формуються за моделлю поліцентричної інтеграції [11, 41].

Тому, на нашу думку, вивчаючи предмет “Образотворче мистецтво”, школярі отримують більше можливостей детальніше вивчати грамоту образотворчого мистецтва, формувати відповідний рівень зображальних вмінь та навичок, розвивати свої творчі та художньо-практичні здібності. З іншого боку, процес навчання за інтегрованим курсом “Мистецтво” дає кращі можливості для розвитку молодших школярів на духовно-світоглядному та естетико-мистецтвознавчому рівнях. Тут діти глибше пізнають взаємозв’язок мистецтва з життям, взаємодії різних видів мистецтв, їх художньо-естетичні цінності. Таке навчання має більше особистісно розвивальне спрямування та кращі умови для самовдосконалення.

Усе вищезазначене дає підстави вважати, що обидва розглянуті концептуальні підходи (предметний та інтегративний) до побудови навчання образотворчого мистецтва у загальноосвітній школі не можна розглядати в абсолютному протиставленні. У визначенні змісту завдань та підборі навчальних матеріалів при роботі за тією чи іншою програмою потрібне гнучке гармонійне поєднання цих двох концепцій, яке під контролем творчого педагога, його професійного керівництва дасть змогу розвивати цілісне художнє світовідчуття і мислення дитини, забезпечить високий рівень її художньо-практичної майстерності, виробить необхідні вміння та навички для застосування набутих знань, умінь та уявлень в інших сферах творчої самореалізації.

Висновки. З усього сказаного можна зробити висновок, що будь-які нововведення у галузі вивчення школярами образотворчого мистецтва

будуть актуальними і завжди сприйнятими тоді, коли будуть розглядатись комплексно, в цілісній системі навчально-виховного процесу уроків образотворчого мистецтва і в початковій школі, і у 5 – 7 класах. Та чи інша навчальна образотворча проблема буде успішно вирішуватися лише за умов, коли у підходах до побудови образотворчих занять буде чітко дотримано принципів системності та послідовності навчання, які розглядаються як важливе правило освіти. Це означає, що зміст та специфіка будь-якого нововведення у сфері викладання образотворчого мистецтва у школі має водночас торкатися навчального процесу і молодших школярів, і учнів 5 – 7 класів, щоб відбувався логічний зв’язок між змістом і характеристиками навчання усіх відповідних освітніх етапів (семестрів, класів).

Дотримання зазначеного дозволить сьогодні хоча б частково розв’язувати актуальну проблему вибору школи, за якою програмою навчати учнів основ образотворчого мистецтва та виховувати їх його ж засобами – інтегрованою чи предметною. Бо, з одного боку, тут важливу роль відіграють педагогічні кадри, їх професійний рівень, а з іншого – логічність у побудові послідовності навчання, єдина системність у викладанні навчальних матеріалів тощо.

Однак за якою б “образотворчою” програмою сьогодні не працював учитель з школярами, монопредметною чи інтегрованою, він завжди поставитиме перед вибором найактуальніших і найдоцільніших шляхів, йдучи якими, треба сповна подати дітям необхідний навчальний матеріал і проконтролювати, як він засвоївся ними та реалізовується у їх художньо-практичній роботі.

1. Авер’янова Н. *Образотворче мистецтво в системі освіти (До проблем формування національної особистості)* // *Рідна школа*. – 2004. – № 6. – С. 67 – 69.

2. Авер’янова Н. *Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення* // *Рідна школа*. – 2001. – № 1. – С. 53 – 54.

3. Комарова Т.С. *Преимущества в изобразительной деятельности дошкольников и младших школьников*. – М.: Просвещение, 1989. – 54 с.

4. Кузин В.С. *Методика преподавания изобразительного искусства в 1 – 3 классах*. – М.: Просвещение, 1983. – 191 с.

5. Масол Л. *Впровадження нових програм з мистецтва і художньої культури* // *Мистецтво та освіта*. – 2001. – №3. – С. 27 – 30.

6. Масол Л. *Концепція загальної мистецької освіти* // *Мистецтво та освіта*. – 2004. – №1. – С. 2 – 5.

7. Масол Л. Особливості впровадження програми “Мистецтво” у контексті предметно-інтегративної освіти // Початкова школа. – 2004. – №3. – С. 42 – 44.

8. Мистецтво. 1 – 2 класи // Програми для середніх загальноосвітніх шкіл. – К., 2001. – 296 с.

9. Пічкур М. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів // Мистецтво та освіта. – 2003. – №4. – С. 14 – 16.

10. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65 – 69.

11. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу // Рідна школа. – 2002. – №4. – С. 40 – 43.

12. Сова М. Інтеграція художньо-естетичних знань у сучасній парадигмі освіти // Рідна школа. – 2003. – №3. – С. 30 – 32.

Лариса Костюк, старший викладач кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ЕТНОГЕНЕЗ ЯК КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ

У статті досліджено становлення ментальності українців у етногенезі, тобто почуття цінності та цілісності власного єднання з іншими членами спільноти. Обґрунтовано особливості формування українського етносу через вивчення різних концепцій, що є необхідним для встановлення часово-просторового проміжку дослідження.

Постановка проблеми. Проблема дослідження філогенетичних закономірностей формування та функціонування основних ментальних ознак та настанов українців нерозривно пов'язана з культурно-історичним контекстом етногенезу українського етносу. *Етнічна ментальність* – це не просто потреба самовираження, а певна необхідність у межах етнотериторіального і етнокультурного середовища. Вона формується залежно від природного та соціального довкілля етнічної спільноти і сама, своєю чергою, їх формує, постаючи складноозначуваним елементом соціокультурної динаміки. Ментальність є однією з суттєвих ознак етносу, поряд з мовою чи специфічною культурою. Генетична *природа ментальності* визначається адаптаційними властивостями та здібностями *суб'єктів* у межах етнічного культурного простору.

Аналіз досліджень. Актуальність виокремлення *логіко-дискурсивного опосередкування етногенезу* як такої сукупності історичних явищ і процесів, що визначають зміст та форми життєтворчості етносів, репрезентовано у праці М. Степика “Буття етносу”. Розуміючи культуру як спосіб буття певного етносу, вчений робить висновки, що “носіями етнічності можуть бути або широкі маси народу (звичаї, обряди, фольклор, стереотипи поведінки тощо), або етнічна еліта

(символи цього буття), або й ті, й інші” [10, 36]. Тобто, саме ці елементи життя є тим *етнознаком*, що відрізняє один народ від іншого. Іншим етнознаком є “символи буття народу, його відношення до реального змісту життєвих подій, що конститується у менталітеті даного етносу” [10, 37].

Певною альтернативою розуміння етногенезу можна вважати концепцію стадійної парадигми цивілізаційного процесу, яка розроблялася з середини XVIII ст., а радянськими дослідниками – у XX ст. (Е. Березін, Л. Васильєв, О. Генінг, І. Дьяконов, В. Ільющечкін, Г. Мелікішвілі, О. Тюменєв та ін.) [10, 73]. Важливою рисою цієї концепції є розуміння етногенезу як природного та соціального процесів, з одного боку, та взаємозв'язку буття і діяльності – з іншого.

Російський етнолог Л. Гумільов у своїх працях [3], [4] висвітлює проблеми антропосфери, структури, виникнення та життя етносів і розглядає процес становлення та буття народів як явище природи – біосфери. Вирішального значення у його теорії набуває принцип “пасіонарності” як етноутворюючого чинника.

Метою нашого дослідження є відображення процесу формування та функціонування ментальності українців як *дієво-нормативного феномену культурно-історичного розвитку ет-*